

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra středoevropských studií

Slovanská filologie

Teze disertační práce

Částice v slovenčine a v češtine

Systemová a korpusovolingvistická analýza

Particles in Slovak and Czech

System and Corpus Analysis

Školitel: doc. PhDr. Mira Nábělková, CSc.

2015

PhDr. Mária Šimková

1. Častice sa začínajú objavovať pri postupnom ustáľovaní jazykových kategórií a precizovaní ich hraníc ako prostriedky vymykajúce sa z opisov jednotiek dovedy vymedzených slovných druhov. Najprv to boli len jednotlivé slová – výrazy, rekognoskované prevažne zo syntaktického hľadiska (ako parentézy), neskôr sa do nového slovného druhu častice presúvali väčšie skupiny slov ako celé lexémy alebo ako nové slovnodruhové homonymá s konkrétnymi významami opisovanými pôvodne v rámci iných slovných druhov – najmä prísloviek, spojok a citoslovieč –, pri ktorých sa ukázalo, že už nezodpovedajú spresňujúcim sa kritériám a nemôžu naďalej zotrvať v pôvodných slovných druhoch alebo sa do nich zaraďovať s novo rozpoznaným významom. Slovný druh častice si tým vyslúžil nelichotivé prívlastky „zvyškový“ (Restgruppe der Partikeln), „negatívne vymedzený“, odpadkový kôš a pod., pričom sa v ňom v rôznych jazykoch vyskytujú jednotky so značne odlišnými významami a funkciami. Z tohto jeho pôvodu a heterogénneho charakteru vyplývalo množstvo problémov a otázok počnúc definíciou, poňatím a vnútornou typológiou slovného druhu častice až po vymedzenie miesta a funkcie častíc na konkrétnych jazykových rovinách a spôsobu ich lexikografického opisu.

Komunikačno-pragmatické smerovanie modernej jazykovedy začiatkom 70. rokov 20. storočia prinieslo značné zvýšenie záujmu o častice v súvisi s ich uplatňovaním sa pri aktuálnom členení výpovede, pri výstavbe dialógu, pri vyjadrovaní vzťahov medzi účastníkmi komunikácie, pri budovaní makro- i mikroštruktúry komunikátu, pri napĺňaní metajazykovej funkcie jazyka a pod. Išlo v týchto prípadoch viac o zameranie sa na vonkajšie vlastnosti častíc, na ich funkcie, postavenie vo výpovedi a v texte, nazdávame sa však, a potvrdzujú to aj prístupy iných bádateľov, ktoré analyzujeme v práci, že nebolo doteraz povedané všetko o vnútorných vlastnostiach častíc, predovšetkým o ich lexikálnom význame. Týmto smerom sa bude orientovať aj náš výskum vývinu názorov na častice ako samostatný slovný druh v rôznych jazykoch a teóriách, osobitne v slovenských a českých gramatických a lexikografických opisoch.

V jednotlivých kapitolách najskôr predstavíme vývin názorov na častice v relevantných teóriách, úsilia o začlenenie nového slovného druhu medzi už existujúce slovné druhy, resp. naopak, o vymedzenie časticových jednotiek a významov spomedzi nich a rozličné chápanie častíc v slovenskej, českej i zahraničnej jazykovede aj z hľadiska uplatňovania rôznych metodologických

postupov. V ďalších častiach sa venujeme analýze lexikografických opisov častíc v slovenčine a v češtine z hľadiska rovnakých a rozdielných jazykových foriem a postupov pri ich spracovaní v blízkopríbuzných jazykoch, ako aj analýze reálnych použití častíc v paralelných textoch v oboch jazykoch. Na základe poznatkov z predchádzajúcich gramatických a lexikografických opisov častíc sa pokúsime o aktuálnu klasifikáciu častíc v slovenčine.

Doteraz registrovaných častíc je v slovenčine len približne 400, v češtine približne 200. Predmetom samostatnej vedecko-výskumnej práce nezriedka býva jedna častica, v niektorých prípadoch dvojica alebo malá skupina častíc a ich špecifické vlastnosti a paradigmatické i syntagmatické vzťahy s ďalšími jazykovými či rečovými javmi a prostriedkami. Naším cieľom nie je podrobný opis niekoľkých častíc alebo javov s nimi spätých, ale isté zovšeobecnenie doterajších poznatkov a vlastných pozorovaní celého slovného druhu častice v slovenčine a češtine ako jednotiek jazykového systému. Sumarizujeme tak jednu etapu nášho výskumného záujmu o problematiku častíc a okrem príspevku k zjednoteniu výkladov časticových lexém v lexikografickej praxi máme zámer prispieť aj k adekvátnejšiemu uchopeniu častíc v súčasnom slovenskom a českom gramatickom, porovnávacom a korpusovolingvistickom výskume.

Zoznam slov, ktoré sú v súčasných slovenských a českých gramatických a lexikografických dielach zaradené medzi častice, a opisy ich významov a vlastností pochádzajúce od rôznych autorov s rôznym zameraním, nielen lexikografickým, nám umožnili utvoriť si celostnejšiu predstavu o slovnom druhu, uchopiť jednotlivé úrovne vlastností a sledovať realizáciu známych častíc v texte či komunikácii. Na základe zisteného diapazónu významov a funkcií môžeme delimitovať ďalšie slovné formy, niekedy aj dvojslovné lexikálne jednotky, ktoré doteraz neboli označované ako častice, ale už sa pri nich dovŕšil proces lexikalizácie, resp. ich možno zaradiť medzi častice teoretickým prehodnotením iného slovnodruhového určenia. Podobným postupom zisťujeme nové významy pri slovách už patriacich do slovného druhu častice alebo upozorňujeme na lexémy, ktoré by doň nemali patriť. Pri práci sa sústreďujeme predovšetkým na sémantickú, paradigmatickú a syntagmatickú (konštrukčnú) analýzu kontextov, na interpretáciu výsledkov analýzy, ako aj na vnútro- a medzijazykovú konfrontáciu a relevantné analógie.

Základným zdrojom východiskového inventára slovenských častíc bola počítačová verzia prvého, presnejšie druhého vydania Krátkeho slovníka slovenského jazyka (1987, 1989), z ktorej sme získali úplný výpis slov označených slovnodruhovou skratkou *čast.* a slov i slovných tvarov, v ktorých výklade sa nachádzala formulácia, že sa blížia (k) významu častice alebo sa používajú v platnosti, vo funkcii, vo význame častice. Takto získaný súbor 273 slovenských častíc (varianty typu *hocako – hocijako, zasa – zas – zase* sme počítali ako jednu časticu) sme konfrontovali a dopĺňali podľa počítačových a knižných verzií ďalších lexikografických spracovaní súčasnej slovej zásoby slovenčiny: Slovník slovenského jazyka (1959 – 1968), 3. a 4., doplnené a prepracované vydanie KSSJ (1997, 2003), heslová časť Pravidiel slovenského pravopisu (1998, 2000), Slovník súčasného slovenského jazyka (A – G, 2006, H – L, 2011), doplnkovo Slovník slovenských nárečí (1994), Synonymický slovník slovenčiny (1995) – všetky aj v elektronickej podobe a Veľký slovensko-ruský slovník (1979 – 1995).

Východiskový inventár českých častíc sme získali vďaka ústretovosti pracovníkov Centra zpracování přirozeného jazyka Fakulty informatiky MU v Brne z elektronických verzií troch výkladových slovníkov: Příruční slovník jazyka českého (1935 – 1957), Slovník spisovného jazyka českého (1960 – 1971) a Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (1978, 1994). Tento základný zoznam častíc sme porovnávali vo verziách slovníkov dostupných na internete a v rôznych vydaniach tlačenej verzií a doplnili sme ho o slovnodruhovú zaradenie lexém neoznačených v niektorom zo slovníkov ako častice a o ostatné slovnodruhovú kvalifikátory v prípade slovnodruhovej homonymie. Výsledný súbor českých častíc obsahuje vyše 200 jednotiek.

Na analýzu pôvodného materiálu sme využívali korpusové databázy Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV v Bratislave a Ústavu Českého národného korpusu Filozofickej fakulty UK v Prahe – všeobecné korpusy slovenčiny a češtiny a slovensko-český paralelný korpus.

2. Častice sa ako samostatný slovný druh začali ušľachťovať v 1. polovici 20. storočia v slovanských jazykoch pod vplyvom výsledkov vtedajšej sovietskej lingvistiky (fortunatovovská škola, neskôr predovšetkým V. V. Vinogradov, A. A. Šachmatov, L. V. Ščerba, I. I. Meščaninov, E. M. Galkinová-Fedoruková). Dovtedy, a

to v podstate od stredoveku, sa pod spoločný pojem *partikuly* veľmi často zahŕňali príslovky, predložky a spojky, niekedy aj citoslovčia; o časticiach sa osobitne neuvažovalo. Postupne sa z tejto makrotriedy vyčlenili príslovky na báze ich samostatného lexikálneho významu (trieda kvalitatívnych pomenovaní, pomenovania príznakov príznakov). Členenie slovnej zásoby tak nadobudlo základnú dichotomickú povahu: *časti reči*, t. j. tzv. plnovýznamové, hlavné slovné druhy, a *častice reči*, t. j. čiastočky reči, resp. tzv. neplnovýznamové, čiastočné, služobné, formálne slová. Od neskoršieho vymedzenia častíc (najmä Vinogradov, 1938, 1947) ako slov, ktoré sa už podľa aktuálnych výskumov ukazovali príliš špecifické na to, aby ostávali ako osobitné podskupiny v rámci prísloviak, spojok či citoslovciak, uplatňujú slovanské gramatiky 10-člennú slovnodruhovú sústavu (s niekoľkými etapami diskusií o možnej samostatnosti modálnych či uvádzacích slov, stavových predikatív a pod., prípadne aj s uznaním 11-, 12- i viacčlennej sústavy slovných druhov). Pojem *partikula* (častica) sa tak používa v dvoch významoch. V užšom význame ide o jeden samostatný slovný druh alebo o označenie slov majúcich vlastnosti častíc ako výlučného jazykového prostriedku, v širšom význame je to súhrnné pomenovanie viacerých tzv. neplnovýznamových slovných druhov, prípadne aj spolu s príslovkami. V západných lingvistických teóriách, ale aj v niektorých slovanských (porov. Grochowski, 1986, 1997; Nekula, 1996), sa naďalej niekedy analyzuje celá makrotrieda partikul, ktorú jednotliví bádatelia členia podľa aktuálnej lingvistickej orientácie na základe funkčných, komunikačných, pragmatických a iných kritérií.

Čas a spôsob osamostatňovania častíc (v užšom ponímaní) odlišuje tento slovný druh od ostatných slovných druhov. Častice sú najmladším slovným druhom, z čoho vyplýva predsa len menšia miera a hĺbka poznania ich špecifických vlastností. Na rozdiel od všetkých slovných druhov, ktoré boli vymedzené pozitívne (na základe prítomnosti istých spoločných vlastností – lexikálnych, morfológických, syntaktických), častice boli vymedzené negatívne. Bežne sa konštatovala ich zvyšková povaha, tak ako charakteru „zostatkovosti“ v podstate od stredoveku procesuálne čelila celá makrotrieda partikul, osobitne príslovky (Čermák, 1997, s. 254; Isačenko, 1965, s. 245). Spomedzi iných slovných druhov sa do slovného druhu častice selektovali slová, ktoré v pôvodnom zaradení nespĺňali alebo príliš prekračovali príslušné kritériá: od prísloviak sa odčleňovali na základe neprítomnosti lexikálneho významu a neschopnosti stáť vo funkcii vetného člena (všetko v pojmoch klasických lexikálnych a

syntaktických štruktúrno-systémových prístupov), od spojok na základe neprítomnosti funkcie spájací prostriedok, od citosloviec pre (značne hypotetickú) nespôsobilosť stáť ako samostatné výpovede. Kým v hlavných slovných druhoch sa od začiatku ich ustaľovania definoval (alebo aspoň intuitívne cítil) kategoriálny význam, pri predložkách a spojkách sa význam stotožňoval s gramatickou funkciou a na tomto základe sa jednotlivé slová zaraďovali do príslušných skupín, pri časticiach sa najprv „naplnil“ slovný druh „zvyškami“ z iných slovných druhov a potom sa hľadalo, čo tie slová spája. Neuvažovalo sa pritom o ich vlastnom lexikálnom význame, skôr o rozličných funkciách, keďže podľa príslušnosti k neplnovýznamovým, gramatickým slovám sa časticiam lexikálny význam a priori nemohol prisudzovať.

Na začiatku vyčleňovania častíc ako samostatných skupín slov (*usilitel'nyje, ili vydritel'nyje slova, vvodnyje, poveliteľnyje, otricateľnyje, voprositel'nyje slova*) stál dokonca extrémny názor, že *častičnyje* (služobné) slová „potomu besformenny, čto predstavľajut soboj čistuju formu, odnu splošuju formu bez soderžanija“ (Peškovskij, 1914, citované podľa 7. vyd., 1956, s. 40 – 42). V menej vyhranených formuláciách sa podobné názory dodnes trdajú v slovenských, ale aj v iných slovanských lingvistických analýzach. Porov. napr. konštatovanie P. Mrazovičovej: „Partikule su nepromenľive reči... nemaju samostalno leksičko značenje; značenje dobijaju u kontaktu sa drugim rečima u iskazu“ (Mrazović, 1990, s. 302). Adekvátna je otázka, ktorú si kladieme spolu s E. G. Borisovovou: „suščestvujet li leksičeskoje značenje služebnych slov, a jesli suščestvujet, to v čem pričina stoľ glubokich različij meždu leksičeskimi značenijami polnoznačnych i služebnych slov“ (Borisova, 1990, s. 113).

Na rozdiel od A. M. Peškovského podľa iných počiatočných názorov na častice a podľa jednej z prvých novodobých definícií častíc nebola ich „neplnovýznamovosť“, „bezobsahovosť“ taká jednoznačná: „Časticy opredel'ajutsja kak takije slova, kotoryje obyčno ne imejut vpolne samostojatel'nogo „real'nogo“ ili lučše – *material'nogo* značenija, a vnosiat, glavnyim obrazom, dopolnitel'nyje ottenki v značenija drugih slov, grupp slov, ili že služat dl'a vyraženiija raznogo roda grammatičeskich, logičeskich i ekspressivnych otnošenij“ (Vinogradov, 1938, s. 499). Na tendencie neuznávať lexikálny význam častíc, prisudzovať časticiam výlučne gramatický význam či stotožňovať význam častíc s ich funkciou vplývalo viaceró faktorov.

a) Častice sa ako samostatné jednotky jazykového systému začali objavovať (v obidvoch zmysloch tohto slova) v čase, keď boli dostatočne poznané a uzatvárané

štruktúry lexikálnych významov jednotlivých slovných druhov – častice sa z nich vylučovali práve preto, lebo nikam nezapadali, resp. ako podskupiny v tradičných slovných druhoch boli príliš špecifické a odlišné od príslušných kategoriálnych i subkategoriálnych významov, ale na formulovanie vlastného významu častíc sa akoby rezignovalo.

b) Základným východiskom opisu častíc ako slovného druhu boli v skorších prácach sovietskych lingvistov predovšetkým nesamostatné častice *-ka (-tka)*, *-li*, *-to*, *-že*, *nu* a i. (napr. Šachmatov, 1927) a azda aj zovšeobecnenie záverov získaných analýzou tejto osobitnej podskupiny na celú triedu častíc spôsobovalo istú tendenčnosť v ďalšom prístupe k formujúcemu sa slovnému druhu. Pritom v rámci prvých zmienok o časticových lexémach, ktoré sa analyzovali na syntaktickej rovine ako parentézy (porov. Rulíková, 1973), i neskôr pri diskusiách o modálnych slovách ako potenciálnom slovnom druhu (napr. Ďurovič, 1950, 1956), sa o lexikálnom význame daných lexikálnych jednotiek uvažovalo.

c) Medzi častice sa zaraďovali slová patriace pôvodne medzi príslovky (ale aj niektoré ustrnuté tvary podstatných mien, prídavných mien a sloviess), od ktorých sa odčlenili ako desémantizované, významovo vyprázdnené jednotky. Slovnodruhový prechod od plnovýznamových slovných druhov sa neodohrával len prostredníctvom vyčlenenia z gramatickej paradigmy, v prípade adverbiálnych častíc stratou možnosti stupňovania, ale často došlo aj k strate významu pôvodnej lexémy. Desémantizácia je však iba polovicou procesu, ďalšou je neosémantizácia ako neoddeliteľná súčasť rekategorizácie (J. Kačala, 1984, hovorí pri odčlenení častice *ťažko* od príslovky *ťažko* o sémantickej derivácii alebo transpozícii). Ide teda v ďalšej fáze vzniku (poznania) novej lexikálnej jednotky o nadobudnutie nového významu podľa vlastného použitia lexémy v rámci komunikačných potrieb, pričom motivácia významom pôvodnej lexémy často ostáva dlhodobo zachovaná (*riect'*, *vrviet'* – *reku*, *vraj*; *hádam* slovesný tvar – *hádam* častica, *pravda* podstatné meno – *pravda* častica, *ťažko* príslovka – *ťažko* častica). Do slovného druhu častíc sa presunuli aj niektoré skupiny lexikálnych jednotiek i jednotlivé slová patriace pôvodne k spojokám, resp. v iných jazykoch patriace k predložkám, čo mohlo spôsobovať tradičnú charakteristiku častíc ako gramatických slov.

d) Častice sa ako samostatné jednotky jazykového systému začali objavovať v čase sústredného záujmu o syntaktickú rovinu jazyka a keďže nepatrili do klasickej

základovej vetnej štruktúry, nebol dôvod, aby sa im z hľadiska ich pôsobenia vo vete či výpovedi venovala náležitá pozornosť. K istým zmenám došlo až s nástupom sémantickej a funkčnej syntaxe, keď sa aj častice stali súčasťou úvah o propozičných a presupozíčných významových štruktúrach, uvažovalo sa o význame a funkciách častíc pri aktuálnom členení, v komunikačných a pragmatických zložkách výpovede (Nikolajeva, 1985, podľa rec. H. Běličovej, 1986; Borisova, 1990; Hoffmannová, 1983; Müllerová, 1994 a i.). V rámci komunikačno-pragmatického obratu v jazykovede sa tak pozornosť obrátila predovšetkým na fungovanie častíc v komunikácii, na ich výpovedné a textové funkcie (o sémantických princípoch fungovania niektorých častíc vo výpovedi porov. Daneš, 1985; v duchu svojho zamerania pomerne ucelenú typológiu funkcií častíc podáva Mluvnice češtiny, 1987).

e) Častice sú veľmi výrazným prvkom komunikačnej roviny jazyka, t. j. ich skúmanie závisí od možností výskumu hovorenej reči a poznanie ich konkrétneho významu súvisí so slovosledom, intonáciou, niekedy aj s poznaním etymológie jednotlivých slov a širších socio-etno-kultúrnych rozmerov daného jazykového spoločenstva, preto ich vymedzenie nie je nijako jednoduché. Ak sa aj pri časticiach narážalo na otázku ich významu, nevyhnutne najmä v lexikologicko-lexikografických prácach, poukazovalo sa skôr na ich mnohovýznamovosť či akúsi významovú vágnosť alebo variabilitu, na absolútnu podmienenosť významu častíc kontextom a pod.

V slovenskej jazykovednej tradícii sa častice zaraďujú medzi neplnovýznamové slová, teda slová, ktoré nemajú vlastný vecný význam a nie sú schopné stáť vo funkcii vetného člena. Prisudzuje sa im gramatický význam a status pomocných slov rovnako ako predložkám a spojкам. Pritom je zrejmé, že častice sa nepodieľajú na dotváraní morfológického tvaru a gramatického (predovšetkým morfológického) významu slov ako predložky ani na formalizovaní syntaktických vzťahov a gramatického (syntaktického) významu syntagiem či viet ako spojky. Prakticky v každej definícii častíc v slovenských gramatikách i v akademickej či vysokoškolskej morfológii sa však uvádza, že častice sú pomocné slová. Autori českej akademickej gramatiky sa už tejto charakteristiky vzdali a uvádzajú, že častice sa nezúčastňujú na výstavbe základových vetných štruktúr ani ako pomocné prvky (Mluvnice češtiny, 1987, s. 228). Česká lingvistická tradícia je aj v tomto smere iná a nedostatok samostatného lexikálneho významu častíc sa tam nezdôrazňoval natoľko ako u slovenských autorov. V Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost (1978,

2. vyd. 1994) autori používajú nielen vlastnú systematizáciu častíc (obsahové, modálne, prítakacie a popieracie, zdôrazňovacie, nadväzovacie a citové častice), ale dokonca explicitne, hoci takisto nie celkom systematicky a zďaleka nie vyčerpávajúco, uvádzajú aj ich subkategoriálne a individuálne významy, napr. *ani* 2. modálna častica s významom neurčitosti, nerozhodnosti; *konečne* modálna častica s významom prípustkovo obmedzovacím; *třeba(s)* 1. modálna častica s významom ľubovoľnosti. Tento prístup bol teoreticky zdôvodnený v Českej lexikológii (Filipec – Čermák, 1985): „Proti slovům s nominativní funkcí stojí synsémantika, slova pomocná, služebná, která plní funkce gramatické, ale nikoli bez specifického lexikálního významu“ (s. 77). Nadväzujúc na vtedy veľmi aktuálne teórie o vzťahovom význame autori konštatujú tento význam okrem vzťahových adjektív, vzťažných zámen, prísloviiek, predložiek a spojok aj pri časticiach, ale „i v těchto případech má vztahový význam lexikální jádro. Např. u spojky *než* jde o sémý ‚shoda‘, popř. ‚rozdíl‘, u častice *muže* o sém ‚spojení‘“ (Filipec – Čermák, 1985, s. 54).

Hodnotenie častíc v slovenskej jazykovede však nebolo také jednoznačné, ako by sa mohlo zdať podľa definícií v morfológii (Morfológia slovenského jazyka, 1966, s. 746; Oravec – Bajzíkova – Furdík, 1984, s. 200) a ostatných gramatikách. V 50. rokoch, keď prebiehala rozsiahla diskusia o časticiach a iných potenciálnych slovných druhoch, sa vyskytli viaceré názory, podľa ktorých sa časticiam prisudzoval osobitný charakter a význam. L. Ďurovič (1950) upozorňoval na lexikálnu platnosť a modálnu sémantiku častíc, J. Ružička (1956) protirečil názorom o neplnovýznamovosti častíc a modálnych slov tvrdením, že to predsa nie sú služobné slová, ale plnovýznamové jazykové jednotky, Š. Peciar (1957) takisto uvažoval o lexikálnom význame častíc. L. Ďurovič aj vo svojej ďalšej práci pripomínal: „Ak sme modálnosť definovali ako postoj hovoriaceho k reálnosti výpovede, potom z toho vyplýva, že existencia modálneho (t. j. subjektívno-objektívneho) významu vo výpovedi nie je možná bez nejakého významu vecného, z jazykového hľadiska objektívneho, spôsob platnosti ktorého modálny význam udáva“ (Ďurovič, 1956, s. 39). Azda najdôraznejšie proti tendencii zovšeobecňovať častice ako neplnovýznamové slová vystúpil P. Ondrus, ktorý ešte v r. 1956 upozornil na nedostatok, „že sa skúmali len gramatické vlastnosti častíc bez ohľadu na ich lexikálny obsah a bez ohľadu na vzťah hovoriaceho k skutočnosti. Gramatici sa uspokojovali s tvrdením, že častice majú iba čisto gramatický význam. Takéto tvrdenie nie je domyslené, lebo pri základných časticiach

je priehľadný fakt, že ony nevyjadrujú nijaké gramatické vzťahy medzi vetnými členmi“ (Ondrus, 1956, s. 59).

J. Mistrík, ktorý pri vymedzovaní častíc uplatňoval formálno-syntaktické kritérium a v súvislosti s významom častíc skúmal viac ich slovosledné a intonačné podmienenosti, ešte v r. 1959 váhal pri ich jednoznačnom zaradení medzi neplnovýznamové slová: „Opisovaný jav vedie k uvažovaniu, či vôbec ide o synsémantickú kategóriu slov. Ak medzi autosémantickým a synsémantickým niet presnej hranice, možno sa domnievať, že prechod je práve v oblasti častíc. Tzv. sémantická gradácia by zaraďovala niektoré častice skôr medzi autosémantické slovné druhy. A konečne veľká časť častíc sú aj pôvodom autosémantické slová, napr.: *vraj, hádam, konečne, totiž, reku, najmä, žiaľbohu, potom* atď.“ (Mistrík, 1959, s. 211). Rovnako aj v Morfológii slovenského jazyka (1966) sa objavujú zmienky o lexikálnom význame častíc: „Tak napríklad isté skupiny častíc majú viac-menej povahu jednotiek s lexikálnym významom. Ukazuje sa to napríklad aj tým, že isté častice môžu mať hodnotu samostatnej výpovede, hoci gramatické slová spravidla nie sú ani vetnými členmi, ani samostatnými vetami“ (s. 31). Lexikálny význam častíc sa tu však uvádza veľmi všeobecne a s dôrazom na jeho formálno-syntaktickú prezentáciu: „Obsahom čiže lexikálnym významom častíc v širokom zmysle slova je aktualizácia jazykových jednotiek“ (s. 747). „Častice sú neohybné slová... majú charakteristický lexikálny význam, ktorý sa manifestuje aj istou syntaktickou formou. [...] Poradie častíc je určené ich lexikálnym významom. Podľa rozsahu lexikálneho významu máme celú stupnicu častíc – od najvšeobecnejších (so širokým rozsahom a chudobným obsahom slovného významu) po špecifické (s najužším rozsahom, ale najbohatším obsahom slovného významu). Formálnym ukazovateľom je poradie... S použitím slovosledu ako formálneho ukazovateľa sémantiky častíc rozdeľujeme častice na dve skupiny: 1. uvádzacie a 2. vytyčovacie“ (s. 748).

V čiastkových analýzach a pri zameraní na komunikačnú stránku výpovede (modalita, slovosled a i.) sa vyskytujú aj zmienky o význame častíc, ale ide v podstate vždy o ich individuálne, často naozaj „kontextové“ sémy (význam neurčitosti, ostrého záporu a pod., porov. aj Morfológia slovenského jazyka, 1966, kap. o časticiach).

Za najdôležitejšiu sémantickú vlastnosť častíc sa v iných prácach považuje ich schopnosť implikovať a vzbudzovať neexplicitné informácie, presupozície (Nikolajeva, 1985, Běličová, 1991). Častice ako sémantický komponent výpovede sú

nositeľom zmeny obsahu výpovede z neutrálneho, nesubjektívneho spôsobu vyjadrenia (ktorý býva zvyčajne aj predmetom systémového opisu základových vetných štruktúr a ich významov) na komunikačne a situačne adekvátny prejav, a to tým, že propozičný základ obohacujú ďalšími informáciami o postojoch hovoriaceho a/alebo adresáta ku komunikovanej mimojazykovej skutočnosti.¹ Tým sa častice stávajú nevyhnutnou a nezameniteľnou súčasťou vetnej stavby (ako prvkom tretej syntaktickej roviny sa časticiam z trochu iného, v podstate pragmatického hľadiska venoval I. Poldauf, 1963), v ktorej svojou prítomnosťou menia nielen modálnu, ale aj slovoslednú stránku výpovedí a majú vplyv aj na ich lexikálne obsadenie.

3. V súvislosti s týmito poznatkami a na základe našich analýz sme sa pokúsili definovať lexikálny význam častíc ako označenie, pomenovanie istých prejavov pri vyjadrovaní vzťahu, (hodnotiaceho) postoja hovoriaceho k mimojazykovej skutočnosti, k účastníkom komunikácie a/alebo k jazykovému či rečovému stvárneniu komunikačnej situácie. Realizáciu tohto významu vo výpovedi sme vymedzili ako modifikáciu a aktualizáciu jazykových jednotiek a štrukturáciu textu. Na tomto základe a na základe analýzy doterajších gramatických a lexikografických opisov častíc v slovenčine a češtine sa nám ukazuje, že slovný druh častice by mohol byť rozdelený na štyri skupiny a dve z nich na ďalšie podskupiny, v ktorých sme popri význame prihliadali aj na funkcie častíc vo výpovedi a v komunikácii:

1. modálne častice
  - 1.1. postojové (konštitutívne)
  - 1.2. istotné (epistemické)
  - 1.3. citové (emocionálne)
2. kvantifikujúce častice
3. intenzifikujúce častice
4. častice štruktúrujúce text alebo komunikáciu
  - 4.1. enumeratívne častice
  - 4.2. konektorické prostriedky
  - 4.3. výplnkové výrazy

---

¹ V slovenskej syntaktickej tradícii sa ustálilo používanie pojmu *veta* ako komplexná gramaticko-sémantická jednotka s povahou základnej komunikatívnej jednotky. Jej reprezentantom je vetný vzorec a množina štruktúrne rovnorodých vetných celkov predstavuje vetný typ (Encyklopédia jazykovedy, 1993, s. 474 – 476). V českej lingvistickej tradícii sa pracuje s pojmom *propozícia*, čo je významová „jednotka“ zodpovedajúca zvyčajne jednoduchej oznamovacej vete ako základnej predikatívnej jednotke, resp. vete ako systémovej jednotke, t. j. bez modalít a ďalších vlastností. Význam vety však okrem propozície obsahuje aj presupozíciu ako istý predpokladaný význam, modalitu, kontextové informácie, pragmatické zložky a pod. (porov. napr. Grepl – Karlík, 1986, s. 23 – 32, 147; Čermák, 1997, s. 207 – 208).

V rámci bližšej charakteristiky jednotlivých skupín uvádzame lexémy, nie ich čiastkové významy. Jedna lexéma sa tak s rôznym významom môže nachádzať vo viacerých skupinách alebo podskupinách, čo je jednou z vlastností častíc.

1. Modálne častice sú najklasickejšou a azda aj najväčšou skupinou častíc s rôznymi modálnymi významami.

1.1. Konštitutívne častice so svojimi významami ‚želanie‘, ‚prisvedčenie‘, ‚súhlas‘, ‚zápor‘, ‚otázka‘, ‚odpoveď‘ môžu tvoriť buď samostatné výpovede, alebo majú vo vete pevné postavenie a priamo sa spoluzúčastňujú na konštituovaní štruktúry výpovede i jej významu (napr. želacie vety, odpovede v replikách). Zaradili sme sem častice: *aby, abyže, ahm, akoby, akurát, aleba, áno, ba, bodaj, bohdá, bohďaj, čerta, dobre, či, čida, čoby, čožeby, dajboh, ehe, ehm, figu*. Medzi konštitutívne častice môžeme zaradiť aj nesamostatnú časticu – gramatickú morfému *by*, ktorá je základným prostriedkom pri tvorbe podmieňovacieho spôsobu slovíes.

1.2. Istotné častice svojimi významami ‚istota‘, ‚presvedčenie‘, ‚pravdepodobnosť‘, ‚možnosť‘, ‚pochybnosť‘, ‚neistota‘ modifikujú význam a pravdivostnú hodnotu výpovede na osi áno – nie. Zaradili sme sem častice: *akiste, akokoľvek, akože, asi, bársako, betónovo, bezpečne, bezpochyby, bohvie, bohzná, čajsi, čerthovie, čertvie, doista, čojaviem, dozaista, evidentne*.

1.3. Emocionálne častice sú svojimi významami ‚pohoršenie‘, ‚nespokojnosť‘, ‚nevôľa‘, ‚ľahostajnosť‘, ‚hnev‘, ‚ľútosť‘, ‚beznádej‘, ‚výzva‘, ‚pobádanie‘, ‚výstraha‘ blízke citoslovciam. Zaradili sme sem častice: *áno, bárs (aj), bohužial, božechráň, či nie, čo*.

2. Kvantifikujúce častice svojimi významami ‚približnosť‘, ‚minimálnosť‘, ‚minimalizácia‘, ‚dolná hranica miery‘, ‚presnosť‘, ‚maximálnosť‘, ‚maximalizácia‘, ‚horná hranica miery‘, ‚úplnosť‘, ‚neúplnosť‘, ‚pribúdanie‘, ‚opakovanie‘ modifikujú výrazy, ktoré nasledujú za nimi, zväčša ide o číselné alebo iné kvantitatívne vyjadrenia, alebo modifikujú aj celé výpovede na osi presnosť – približnosť, subjektívnosť – objektívnosť (porov. Šimková, 2001). Zaradili sme sem častice: *ak, akosi, aspoň, až, bezmála, blízko, cirka, čajsi, do, dočista, dohromady, dokopy, čím, dovedna, ešte, čo*. Špecifickým členom tejto skupiny je častica *à*, ktorá vyjadruje presnú podielnosť (ako aj častica *po*), no podľa niektorých prístupov (napr. v poľskej lingvistike) by mohla byť považovaná skôr za predložku s nominatívom.

3. Intenzifikujúce častice svojimi významami ‚dôraz‘, ‚hodnotenie‘, ‚intenzita‘ vyjadrujú hodnotenie významu výrazu alebo výpovede, čím ich zároveň istým spôsobom zdôrazňujú, a naopak, zdôrazňujú, aktualizujú istú zložku výpovede, čím ju zároveň hodnotia. Táto skupina by mohla byť rozdelená na dve samostatné podskupiny: hodnotiace častice a zdôrazňovacie častice, ale obidva významy sa tu značne prelínajú. Zaradili sme sem častice: *absolútne, akurát, akurátne, ale, aleže, ani, áno, až, ba, bohuotcu, bohuprisahám, celkom, čiže, doslova, duplom*. Z výkladov v slovníku sú tieto častice najlepšie identifikovateľné na základe výrazu *zdôrazňuje*, ktorým sa začína opis príslušnej lexémy alebo príslušného významu.

4. Častice štruktúrujúce text alebo komunikáciu sa najviac približujú spojкам (konektorické prostriedky) a citoslovciam (výplnkové slová). Uvádzajú celé vety/výpovede alebo ich časti (vsuvky, prístavky), hovoriaci nimi odčleňuje konkrétne úseky textu.

4.1. Enumeratívne častice uvádzajú výpočty: *d'alej, ešte, konečne, nakoniec, napokon, napríklad, potom*.

4.2. Konektorické prostriedky uvádzajú samostatne stojace výpovede alebo ich časti: *a, ale, ba, i, preto, tak, teda, čiže, ergo, eventuálne, inak, respektíve, skrátka, slovom, teda, totiž*.

4.3. Výplnkové výrazy používajú hovoriaci pri vyplňaní pauzy, hľadani správneho výrazu, pri komunikačnej neistote a pod.: *a, ako, akože, áno, dobre, hej, no, nuž, ono, pravda, reku, tak, takto*.

4. V tabuľkách č. 1, 2 a 3 v prílohe práce sme predstavili lexikografické riešenia opisov častíc v štyroch slovenských a troch českých slovníkoch. Na základe analýzy inventárov a spôsobov spracovania časticových lexém môžeme zhrnúť podobnosti a rozdiely v dvoch blízkopříbuzných jazykoch v zložení tohto slovného druhu z hľadiska formy, pôvodu, niektorých osobitostí v štruktúre a obsahu heslových statí a v prístupe k jednotlivým lexémam v rámci slovnodruhovej homonymie a slovnodruhových prechodov.

a) Viaceré časticové lexémy v slovenčine a v češtine majú formálne úplne rovnakú podobu, napr. *a, aby, ale, ani, asi, až, bezpochyby, beztak, beztoho, či, de facto, fakt, hm, chválabohu, kde, myslím, naopak, no, potom, pravda, prosím, skoro, sotva, to, totiž, tuším, už, vskutku, však, zas(e), zvlášť, že* (s rozdielom v mäkkej slovenskej a tvrdej

českej výslovnosti výrazov *ale* a *kde*), hoci ich význam a/alebo použitie môže mať v každom jazyku čiastočne alebo aj značne iný charakter.

b) Pomerne veľkú skupinu časticových lexém v slovenčine a češtine predstavujú aj formálne podobné výrazy, ktoré sa líšia v rámci hláskoslovných a pravopisných rozdielov medzi oboma jazykmi, napr. *áno* – *ano*, *čo* – *co*, *našťastie* – *naštěstí*, *nie* – *ne*, *respektíve* – *respektive*, *skrátka* – *zkrátka*, *vôbec* – *vůbec*, a najčastejšie zakončením na *e* – *ě*, napr. *hlavne* – *hlavně*, *vážne* – *vážně*, v niekoľkých prípadoch v kombinácii s protetickým *j* v českých slovách, napr. *ešte* – *ještě*, *iste* – *jistě*.

c) Medzi formálne podobnými časticovými lexémami sa nachádzajú viaceré vnútrojazykové i medzijazykové slovnodruhové i významové homonymá. V prípade medzijazykových homoným, ktoré sú slovnodruhovo homonymné aj vnútri jedného jazyka, napr. *celkom* – *celkem*, *treba/trebárs* – *třeba/třebas*, sa rozdiely vo významoch nachádzajú skôr v rámci iných slovných druhov, nie častíc. Pri slovenskej príslovke *celkom* nie je v spisovnom jazyku prípustný význam „dohromady, spolu, celkovo“, ktorý síce u slovenských hovoriacich dlhodobo interferuje z významu českej príslovky *celkem*, ale v slovenských slovníkoch sa v heslovej stati príslovky *celkom* tento význam vôbec neuvádza s výnimkou KSSJ3 a KSSJ4, kde sa práve upozorňuje na výrazy, ktoré sa majú v tomto prípade použiť ako správne:

celkom

I. prísł.

1. v krajnej vyčerpávajúcej miere, v úplnosti, úplne: *plech sa c. pokrivil*

2. správ. spolu, dovedna, celkove: c. je to 100 Sk, *správ. spolu, dovedna je to 100 Sk*

Slovenská príslovka *treba* funguje výlučne ako príslovka v prísudku s významom „potreba, nevyhnutnosť vykonať niečo“. Ekvivalentom pre české častice *třeba/třebas* s významom „ľubovoľnosť, nerozhodnosť, prípustnosť“ je v plnom rozsahu slovenská častica *trebárs*.

d) Najväčšiu časť evidovaných časticových lexém v slovenčine a češtine tvoria formálne rozdielne výrazy, pričom v oboch jazykoch je v tejto skupine mnoho lexém, ktoré patria do príznakovejších vrstiev slovnej zásoby – hovorové, slangové a pod., v slovenčine napr. *aba*, *akože*, *bár(s)*, *hoc(i)*, *inakšie*, *jasnačka*, *ledva*, *naskrz*, *tobôž*, v češtine napr. *bud'si*, *co(ž)pak*, *hezky*, *houby*, *kampak*, *nevidáno*, *netento*. Úplnou osobitosťou je česká nesamostatná častica *-li(ž)*, ku ktorej nie je v slovenčine nijaký pendant. V slovenských slovníkoch sa nesamostatné častice nespracúvajú (s výnimkou

-že v SSJ), opisujú sa len v gramatických prácach – jedna skupina je zachytená v štúdiu E. Jónu (1951), druhá napr. v MSJ.

e) Zhrnujúci porovnávací výpočet rovnakých, podobných a rozdielných foriem časticových lexém spracovaných v analyzovaných slovenských a českých slovníkoch sa nachádza v tabuľke č. 3 v prílohe práce. V tomto prípade sme vyčísl'ovali všetky formy vrátane variantných podôb osobitne, keďže niektoré lexémy sú v jednom z jazykov v dvoch (variantných) podobách, ale v druhom jazyku sa nachádza ekvivalent iba k jednej z nich, napr. *bohvie*, *bohzná* – *búhví*, *obzvlášť* – *obzvlášť*, *obzvlášťe*. Jednotlivých foriem častíc takto evidujeme v slovenských slovníkoch 418 a v českých slovníkoch 240. Z nich je 51 foriem úplne rovnakých (porov. ods. a)), čo predstavuje v súbore slovenských častíc 12,2 %, v súbore českých častíc 21,25 %, a 72 výrazov sa odlišuje iba z hľadiska pravopisu a výslovnosti (porov. ods. b)), čo predstavuje v súbore slovenských častíc 17,2 %, v súbore českých častíc 30 %. Celkovo je v slovenčine takmer tretina časticových lexém formálne zhodných alebo podobných s českými časticovými formami (presne je to 29,4 %), v češtine predstavuje podiel lexém rovnakých alebo podobných so slovenskými časticovými formami viac ako polovicu celého súboru (presne 51,25 %).

...

Odhaľovanie a opisovanie častíc a časticových významov autormi slovníkov nebolo jednoduché, nemohlo sa oprieť o výklady významov v gramatikách, lebo tie sa zameriavali viac na postavenie častíc vo vete, na ich kontextové a pragmatické funkcie, ani o rozpracovanie významu častíc v lexikológii, lebo tam sa im ako synsémantikám v podstate nevenovala pozornosť. Ak sa napr. konštatuje, že „lexikológia (konkrétnejšie: lexikálna sémantika) ponúka lexikografii teoreticky zdôvodnené modely opisu lexikálneho významu rozličných typov“ (Dolník, 2003, s. 221), tak pre opis častíc, aspoň v slovenčine a, pokiaľ je nám známe, aj v češtine, to neplatí. Lexikografické opisy častíc sa preto, najmä spočiatku, koncipovali v podstate na báze jazykovej intuície autorov konkrétnych heslových statí, ale predovšetkým na báze reálneho dokladového materiálu, z ktorého sa zisťovali jednotlivé významy častíc. Postupne, s pribúdajúcim materiálom, rozširujúcim sa poznaním a s ďalšími a ďalšími slovníkovými spracovaniami sa opisy (nielen) časticových lexém precizovali a dopĺňali. Autori heslových statí tak postupne ukázali širokú škálu konkrétnych významov a funkcií častíc, hoci problematickosť ich lexikálno-sémantického statusu v

gramatických opisoch sa, prirodzene, odráža aj v lexikografickom spracovaní častíc v jednotlivých slovníkoch. Napriek tomu sa v nich nachádza pre gramatický výskum množstvo cenných (miestami implicitných) poznatkov nahromadených generáciami lingvistov-lexikografov v opisoch slovnej zásoby, ktoré v mnohých aspektoch prekračujú opis lexikálnej roviny a ktoré sa v celej komplexnosti ukázu pri podrobnejšej analýze konkrétnej triedy slov.

Na základe nášho výskumu môžeme konštatovať, že inventár slovného druhu častice sa v opisoch slovenčiny, češtiny (ale aj iných jazykov) rozširoval dvoma spôsobmi: teoretickým prehodnocovaním pôvodného zaradenia príslušnej lexémy a aplikovaním lepšieho poznania časticových významov na ďalšie lexémy, postupne však aj v rámci procesov gramatikalizácie a lexikalizácie, ktoré sú v súčasnosti produktívne tak pri autosémantikách (substantivizácia, adjektívizácia), ako aj pri synsémantikách (prepozicionalizácia). V starších čiastkových štúdiách autori vymedzovali vznik častíc zo spojok a prísloviek konkrétne „redukciou alebo prehodnotením pôvodnej funkcie príslušného výrazu“ alebo „zmeravením príslušného tvaru podstatného mena“ (Kočiš, 1976, s. 126), „sémantickou deriváciou (odvodením) z príslovky“ (Kačala, 1984, s. 197). J. Kasal na základe svojich zistení stanovuje vo vývoji častíc v českej gramatike a lexike tri fázy: „(1) zařazení častíc do našeho slovně druhového systému, (2) zkoumání kvalitativních rozdílů mezi časticemi a jinými neohebnými slovními druhy, (3) kvantitativní nárůst častíc a zpřesňování kritérií pro jejich třídění“ (Kasal, 1987, s. 134). Ako sme sumarizovali v tabuľkách č. 1, 2 a 3 v prílohe a v komentároch k nim, výsledky procesu partikulizácie v užšom zmysle a rôzne vlastnosti častíc sú postupne zachytené v slovenčine v SSJ, VSRS, v jednotlivých vydaniach KSSJ a PSP a najmä v SSSJ, v češtine v PSJČ, v SSJČ a najmä v SSČ. Od slovníka k slovníku, v prípade niektorých slovníkov od vydania k vydaniu môžeme vidieť relevantné posuny v zaznamenávaní častíc predovšetkým z hľadiska rozsahu triedy slov, ale čiastočne aj z hľadiska nachádzania a opisovania nových významov a funkcií časticových lexém, ako aj v zjednocovaní výkladov (najmä v SSČ a v SSSJ) a vo vymedzovaní celého slovného druhu častíc voči ostatným slovným druhom.

5. V predloženej práci sme postupne predstavili vývin názorov na častice ako samostatný slovný druh vo všeobecnosti, gramatické opisy častíc v slovenčine, češtine

a ďalších slovanských jazykoch, lexikografické spracovanie častíc v súčasných slovenských a českých výkladových slovníkoch, zachytenie slovnodruhových prechodov lexém z rôznych slovných druhov a osamostatňovacie procesy časticových významov v rámci lexikalizácie, až sa náš prehľad zúžil na spracovanie častíc v dvoch prekladových slovníkoch a na analýzu vybraných častíc v slovensko-českom paralelnom korpuse. Zhromaždili sme pomerne rozsiahly a podrobný prehľad názorov na častice ako slovný druh i na jeho jednotlivé prostriedky v teoretickej rovine, zhrnuli sme spôsoby ich spracovania v rôznych typoch slovníkov v dvoch jazykoch a ukázali reálnu ekvivalenciu niektorých častíc v rovnakých textoch. Realizované analýzy nás priviedli k čiastkovým záverom, najmä pri porovnávaní slovenčiny a češtiny a v otázke lexikálneho významu častíc, ako aj k návrhu klasifikácie častíc v slovenčine. Viaceré otázky však ostávajú otvorené a ich riešenie si bude vyžadovať ďalší výskum i širšiu diskusiu, ktorá by mala prispieť k hlbšiemu pochopeniu „zmyslu“ častíc.

Častice disponujú vlastným slovnodruhovým významom, ktorého lexikálnu zložku vidíme v označovaní prejavov pri vyjadrovaní vzťahu, postoja hovoriaceho k mimojazykovej skutočnosti a ďalším prvkom komunikácie. Komunikačnými funkciami častíc sú sémantická modifikácia výrazu alebo celej výpovede a jej štrukturácia. Voľné postavenie vo vete a spájateľnosť častíc s akýmkoľvek slovným druhom či vetným členom podlieha zákonitostiam lexikálnej sémantiky a mimojazykovej realite. Častice stoja tesne pred alebo za výrazom, ktorý sémanticky modifikujú, na začiatku alebo na konci výpovede, ktorú svojou prítomnosťou orientujú na plnenie konkrétnej komunikačnej funkcie. Nie všetky častice sa dajú z výpovede vynechať bez straty jej významu, viaceré častice majú konštitutívnu povahu, ba aj schopnosť stáť ako samostatné výpovede. Svojou prítomnosťou vetu/výpoveď modifikujú nielen sémanticky, ale kondenzáciou menia aj jej formálnu štruktúru. Vzhľadom na ich význam a funkcie by mali mať častice v sústave slovných druhov miesto za príslovkami, čo by zodpovedalo ich významu a funkciám a zvýraznilo ich prechodný charakter medzi autosémantickými/autosyntaktickými a synsémantickými/synsyntaktickými slovnými druhmi. Delimitačné kritériá na odlíšenie častíc od ostatných, najmä homonymných slovných druhov sa nachádzajú primárne v rovine lexikálno-sémantickej, sekundárne v syntaktickej (syntakticko-komunikačnej) a morfolologickej rovine.

LITERATÚRA

- BĚLIČOVÁ, H.: K klasifikácii částic kak části reči v slavianskích jazykách. In: Words are physicians for an ailing mind. München 1991, s. 57 – 61.
- BORISOVA, E. G.: Odraženije kommunikativnoj organizacii vyskazyvanija v leksičeskom značenii. In: Voprosy jazykoznanija, 1990, č. 2, s. 113 – 120.
- ČERMÁK, F.: Jazyk a jazykověda. Praha, Pražská imaginace 1997. 460 s.
- DANEŠ, F.: Věta a text. Praha, Academia 1985. 234 s.
- DOLNÍK, J.: Lexikológia. Bratislava: Univerzita Komenského 2003. 236 s.
- ĐUROVIČ, L.: K otázke neohybných čiastok reči v slovenčine. In: Jazykovedný sborník SAVU. 4. Bratislava 1950, s. 113 – 139.
- ĐUROVIČ, L.: Modálnosť. Lexikálno-syntaktické vyjadrovanie modálnych a hodnotiacich vzťahov v slovenčine a ruštine. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1956. 219 s.
- Encyklopédia jazykovedy. Zost. J. Mistrík. Bratislava, Obzor 1993. 513 s.
- FILIPEC, J. – ČERMÁK, F.: Česká lexikologie. Praha, Academia 1985. 284 s.
- GREPL, M. – KARLÍK, P.: Skladba spisovné češtiny. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1986. 474 s.
- GROCHOWSKI, M.: Polskie partykuly. Składnia, semantyka, leksykografia. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, Zakład narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej akademii nauk 1986. 152 s.
- GROCHOWSKI, M.: Wyrażenia funkcyjne. Studium leksykograficzne. Kraków, Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego Polskiej akademii nauk 1997. 127 s.
- HOFFMANNOVÁ, J.: Sémantické a pragmatické aspekty koherence textu. Praha, Ústav pro jazyk český ČSAV 1983. 149 s.
- ISACENKO, A. V.: Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavleniji s slovackim. In: Morfológija. I. 2. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1965. 304 s.
- KAČALA, J.: Slovo *ťažko* ako príslovka a ako čiastica. Kultúra slova, 1984, 18, s. 193 – 197.
- MISTRÍK, J.: K otázke částic v slovenčine. In: Jazykovedné štúdie. 4. Spisovný jazyk. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959, s. 201 – 228.
- Mluvnice češtiny. 2. Tvarosloví. Red. J. Petr. Praha, Academia 1986. 536 s.
- Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.
- MRAZOVIČ, P.: Klasifikacija partikula (u užem smislu) u srpskohrvatskom jeziku. In: Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku. 33. Novi Sad 1990, s. 301 – 309.
- MÜLLEROVÁ, O.: Mluvený text a jeho syntaktická výstavba. Praha, Academia 1994. 145 s.
- NEKULA, M.: System der Partikeln im Deutschen und Tschechischen. Unter besonderer Berücksichtigung der Abtönungspartikeln. Tübingen, Max Niemeyer 1996. 220 s.
- ONDRUS, P.: K otázke částic v slovenskom jazyku. Slovenská reč, 21, 1956, s. 58 – 59.
- ONDRUS, P.: Morfológia spisovnej slovenčiny. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964. 204 s.
- ONDRUS, P. – HORECKÝ, J. – FURDÍK, J.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 232 s.
- ORAVEC, J. – BAJZÍKOVÁ, E. – FURDÍK, J.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 232 s.
- PAULINY, E. – RUŽIČKA, J. – ŠTOLC, J.: Slovenská gramatika. 5. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 596 s.
- PECIAR, Š.: K diskusii o částiciach. Slovenská reč, 22, 1957, s. 47 – 54.

- PEŠKOVSKIJ, A. M.: Russkij sintaksis v naučnom osveščeni. 7. vyd. Moskva, Učpedgiz 1956. 511 s.
- POLDAUF, I.: Třetí syntaktická rovina. *Philologica Pragensia*, 6, 1963, s. 134 – 145.
- RULÍKOVÁ, B.: Parenteze v současné češtině. Praha, Academia 1973. 127 s.
- RUŽIČKA, J.: Sporné otázky slovenskej morfológie. *Slovenská reč*, 21, 1956, s. 3 – 19.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Praha, Academia 1978. 800 s.
- ŠACHMATOV, A. A.: Sintaksis ruskogo jazyka. 2-oj vyp. Učeniye o čast'ach reči. Leningrad, Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR 1927. 213 s.
- ŠIMKOVÁ, M.: O lexikálnom význame častíc. In: *Slovenská reč*, 200, roč. 66, č. 1, s. 37 – 51.
- UFIMCEVA, A. A.: Tipy slovesnych znakov. Moskva, Izdatel'stvo Nauka 1974. 206 s.
- VINOGRADOV, V. V.: Sovremennyy russkij jazyk. Grammatičeskoje učeniye o slove. Vypusk II. Moskva, Učpedgiz 1938. 591 s.
- VINOGRADOV, V. V.: Russkij jazyk. Grammatičeskoje učeniye o slove. Moskva – Leningrad, Učpedgiz 1947. 784 s.